

Јелена ТОДИЋ*

ПОЛИТИКА И АКТИ ОРГАНИЗАЦИЈА УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА О ДРУШТВЕНОЈ ОДГОВОРНОСТИ КОМПАНИЈА – ЉУДСКА ПРАВА И БИЗНИС

Резиме

Раг има за циљ да анализира однос људских љрава и бизниса у контексту друштвене одговорности компанија у раду орјана и кроз акције и полицику Уједињених Нација. Посебан осврт љридаћ је анализи љримене међународних конвенција које је Република Србија ратификовала у областима које доичу друштвену одговорност љривајног сектора за кршење људских љрава. Друштвена одговорност компанија из међународних акција у раду је саљедана из две љерсијективе: (1) са љледишћа директне одговорности компанија за кршење људских љрава (људска љрава и бизнис) и (2) са љледишћа одговорности државе која имплицитно указује на одговорност компанија. Ауторка засљућа сљав да се „друштвена одговорност компанија“ може љосмаљрати као врсия љрављачког концепта, док се „људска љрава и бизнис“, као релативно новији концепт, може смаљрати љокушајем чвршће љшемељења директне одговорности компанија за кршење људских љрава у међународном љраву. Анализом се указује на сљав да су ови концепти и даље импровизовани механизми у виду руководећих љринципа и љућујућих норми, више део љравне теорије и филозофије него љредмет љраксе у љсловињу компанија у свету а љособно у Србији.

* Ауторка је добитница награде Фондације „Професор др Мирко Васиљевич“ за најбоље ураћен рад из области политике и аката организација Уједињених нација о друштвеној одговорности компанија за 2013. годину.

Кључне речи: *друштвена одговорност компанија, друштвено одговорно половање, људска права и бизнис, Уједињене нације, Србија, међународне конвенције, приватни сектор.*

I Увод

Однос људских права и бизниса у контексту друштвене одговорности компанија у раду органа Уједињених нација (УН) последњих година све више добија на значају. „Правила друштвене одговорности компанија могу се пореди са правилима о људским правима – нека остају као пуке декларације без икаквог правног ефекта, друга су гарантована националним и међународним правилима и извршава су пред националним и међународним судовима“.¹ Кључно питање код правила друштвене одговорности компанија везано је за питање обавезности² а самим тим и делотворности у решавању сложених друштвених проблема.

Однос између, с једне стране, концепта „одговорности транснационалних корпорација и других привредних друштава у вези за људским правима“³ (или краће „бизниса и људских права“) и с друге, друштвене одговорности компанија, неопходно је на самом почетку разјаснити. Иако су у питању различити институти које не треба мешати, с основном се може претпоставити да концепт „бизниса и људских права“ као врсте релативно новијег мултидисциплинарног концепта има своје корење и зачетке у доктрини друштвене одговорности компанија. Друштвена одговорност компанија односи се на корпоративно управљање као такво, на својеврсни управљачки принцип пословања и у последње две деценије све више задобија међународне оквире (на првом месту треба споменути Глобални договор Уједињених нација)⁵. С друге стране,

1 Мирко Васиљевић, „Друштвена одговорност компанија (Од политике, преко морала до права)“, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1/2013, стр. 24–25.

2 Више о томе вид. Владимир Савковић, „Друштвена одговорност компанија – од моралне до правне обавезе“, *Правни животи*, бр. 12/2009, стр. 430.

3 Вид. *Report of the Special Representative of the Secretary General on Human Rights on the Responsibilities of Transnational Corporations and Related Business Enterprises with Regard to Human Rights, United Nations, Economic and Social Council, E/CN.4/2005/91*, 15. фебруар 2005, стр. 4.

4 Вид. John G. Ruggie, *Just Business: Multinational Corporations and Human rights*, Norton, New York – London 2013, погледати такође сајт Института за људска права и бизнис: <http://www.ihrb.org/> као и сајт од *Business & Human Rights Resource Center*: <http://business-humanrights.org/Home>, 10.1.2014.

5 Вид. Глобални договор УН, доступно на адреси: <http://www.unglobalcompact.org/>, 10.1.2014.

главни циљ концепта бизниса и људских права могао би се одредити као потреба за „ширењем обавеза из међународних уговора о људским правима на мултинационалне компаније, транснационалне компаније и друге облике предузетништва“.⁶ Може се рећи да овај концепт иде даље од пуке друштвене одговорности компанија као облика надоградње саморегулације пословања на добровољној бази. Спона људских права и бизниса иде у смеру проналажења и учвршћивања основа за одговорност компанија за кршења међународним правом прокламованих људских права приликом неетичног пословања. Поједини аутори сматрају да принцип „бизнис и људска права“ представља својеврсни предзнак утемељености друштвене одговорности компанија у међународном праву.⁷

У том смислу, постоји потреба да се разлуче два приступа овој проблематици.⁸ На првом месту, поставља се питање да ли код самих компанија постоји директна одговорност за људска права неvezано за одговорност матичних држава из међународних уговора? С друге стране, да ли се у одговорности држава из међународних људских права може пронаћи основ за имплицитну одговорност компанија?⁹

У раду ће, као одговор на конкурсни задатак, бити изложена разматрања на оба ова питања са посебним освртом и посебном пажњом придатом анализи извештаја о примени међународних уговора које је Србија ратификовала како би се испитало да ли постоји имплицитна одговорност компанија које послују у Србији.

6 Nora Chronowski, „International and Constitutional Approach of Business and Human Rights“, *Conference contribution for International Conference: Universal and Regional Dimensions of the Protection of Human Rights; New Challenges – New Solutions*, 22–23 April 2013, Sejm RP, Warsaw, Instytut Ekonomii i Administracji Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 30. јун 2013, доступно на адреси: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2294129, 10.1.2014.

7 Видети: Larry Catá Backer, „Multinational Corporations, Transnational Law: The United Nations’ Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations as Harbinger of Corporate Responsibility in International Law“, *Columbia Human Rights Law Review*, No. 37/2005.

8 Карин Лукас, „Да ли се људска права тичу бизниса? Понашање у пословном свету из перспективе људских права“, Лудвиг Болцман институт за људска права, Аустрија, доступно на адреси: http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0060lju.htm, 15.4.2014.

9 Chronowski помиње два приступа: 1. *Top down approach* – анализом инструмената Уједињених нација ка регионалним иницијативама (као што су ЕУ) и 2. *Bottom up approach* – упоређивањем коменатара на примену норми Уједињених нација у националном законодавству с обзиром на облик уставног уређења државе. N. Chronowski, *нав. чланак*, стр. 1.

II Друштвена одговорност компанија – појам, развој и теоријска схватања

Услед глобализацијског развитка и ширења приватног сектора, деведесетих година двадесетог века долази до масовног проширивања и раста активности транснационалних корпорација, али не и без негативних последица по друштво и људска права уопште. Велике афере које су покренуле бројне невладине организације постају глас обесправљених радника и утичу на срозавање имиџа великих корпорација.

Деведесетих година двадесетог века компанија *Nike* порицала је оптужбе да по знатно нижој цени искоришћава радну снагу у својим фабрикама у неразвијеним деловима света (Вијетнаму, Кини, на Хаитију, у Индонезији).¹⁰ Мултинационална корпорација *Shell Petroleum Development Corporation* као партнер са нигеријском националном нафтном корпорацијом окривљена је за штету која је настала приликом пуцања једне од цеви нафтовода у Нигерији. Изливање нафте проузроковало је загађење пијаће воде, уништавање рибњака, породице су изгубиле своје изворе прихода.¹¹ Изливање токсичног гаса у Индији за које се установило да је одговорна корпорација *Union Carbide Corporation* проузроковало је смрт више од 7.000 људи. Данас стотине хиљада људи пати од последица хроничних болести, жене су изгубиле способност да имају децу и као такве предмет су дискриминације. Корпорација је одбила да преузме одговорност пребацивши сву имовину у другу корпорацију која негира да је наследила обавезе свог претходника.¹²

Као последица великих тензија и „социјалних потреса који су резултирали експанзијом неолибералног капитализма (...) поларизацијом између богатих и сиромашних, великом светском економском кризом и незадовољством радника“¹³ утемељује се концепт друштвене одговор-

10 Више о случају доступно на сајту *Business and Human Rights Resource Center*: <http://www.business-humanrights.org/Categories/Lawlawsuits/Lawsuitsregulatoryaction/LawsuitsSelectedcases/NikelawsuitKaskyvNikeredenialoflabourabuses> и <http://198.170.85.29/Chapter5.htm>, 15.4.2014.

11 Више о случају доступно на сајту *Business and Human Rights Resource Center*: <http://www.business-humanrights.org/Categories/Lawlawsuits/Lawsuitsregulatoryaction/LawsuitsSelectedcases/ShelllawsuitreNigeria>, 15.4.2014.

12 Више о случају доступно на сајту *Business and Human Rights Resource Center*: <http://www.business-humanrights.org/Categories/Lawlawsuits/Lawsuitsregulatoryaction/LawsuitsSelectedcases/UnionCarbideDowlawsuitreBhopal>, 15.4.2014. и Kathambi Kinoti, „Towards an International Human Rights Framework for Corporate Accountability: The United Nations Human Rights Norms for Business“, Association for Women's Rights in Development (AWID), бр. 213, 11. фебруар 2005, доступно на http://www.globalizacija.com/doc_en/e0034lju.htm, 15.4.2014.

13 Видети: Ивана Родић, „Стратегија Европске уније за друштвено одговорно половање“, *Право и привреда*, бр. 7–9/2012.

ности компанија. Концепт налаже да би компаније требало да у своје пословање интегришу и интеракцију са свим актерима, тј. заинтересованим странама, интересним групама друштва (*stakeholders*) као и изазове везане за животну средину.¹⁴

Друштвена одговорност компанија представља надоградњу на постојећи законски императивни систем одговорности једне државе који је компанија дужна да испуни. Подразумева се да компанија испуњава основне законске норме, а њен рад изнад, преко и више од тих основа чини је друштвено одговорном. „Локално законодавство одређује отуда доњи праг обавеза компаније, а њихов реални домет изнад тог прага одређен је искључиво моралним захтевима.“¹⁵

Сматра се да се компанија понаша на тај начин јер су доприноси разноврсни. Према Кодексу корпоративног управљања Србије директне користи су: „бољи учинак, лакши приступ тржиштима капитала, повољнији услови за прикупљање новог капитала и боља репутација.“¹⁶ Такође, компанија која тако смањује бројне ризике кроз јачање веза са локалном заједницом, утиче на повећање мотивисаности и лојалности запослених и најбитније, утиче на поспешивање позиције на тржишту у односу на конкуренцију (на дуги рок). У питању је „концепт по коме привредни субјекти који га усвајају свесно и добровољно надилазе своју примарну функцију стицања и расподеле профита и остварују позитиван утицај на своје радно, друштвено и природно окружење“.¹⁷

Према Организацији за индустријски развој Уједињених нација, друштвена одговорност корпорација „се генерално разуме као начин на који компанија остварује баланс између економских, друштвених и императива везаних за животну средину¹⁸ (бити профитабилан, етичан и друштвено одговоран – *triple bottom line approach*)“.¹⁹

14 Појмовник друштвено одговорног пословања, Смарт колектив, Београд, 2006, стр. 3.

15 Светислав Табороши, „Друштвена одговорност компанија“, *Правни животи*, бр. 11/2005, стр. 50.

16 На основу члана 11 став 1 алинеја 7 Закона о привредним коморама (*Службени гласник РС*, бр. 65/01, 36/09 и 99/11), члана 35 став 1 тачка 10 Статута Привредне коморе Србије (*Службени гласник РС*, бр. 45/02, 107/03, 44/05, 29/09, 35/11, 46/11 и 103/11), Скупштина Привредне коморе Србије на седници одржаној 17. септембра 2012. године, доноси Кодекс корпоративног управљања, доступно на адреси: <http://www.bep.rs/documents/c1/kodeks-korporativnog-upravljanja-objavljen-u-sl-glasniku.pdf>, 15.4.2014.

17 Сајт Форума пословних лидера: <http://www.fpl.rs/csr.10.html>, 15.4.2014.

18 What is CSR?, United Nations Industrial Development Organization, доступно на адреси: <http://www.unido.org/en/what-we-do/trade/csr/what-is-csr.html>, 15.4.2014.

19 За шире видети: John Elkington, *Cannibals with Forks: Triple Bottom Line of 21st Century Business*, Capstone, Oxford, 1997.

Када се говори о питању економске, друштвене и политичке улоге компанија код скоро свих аутора неколико питања је универзално актуелно, а уједно и спорно. Које компаније одговарају и у којој мери би регулација пословања компанија требало да буде остављена тржишту, а у којој мери држави? Каква је правна природа компанија? Да ли је у питању заједништво уговорних односа неколико људи са интересима у заједничком предузећу или је компанија сушта својина, комплексна врста робе?²⁰

С једне стране,²¹ они који сматрају да компанија заснива своју одговорност према власницима (акционарима) предвођени су идејом стварања профита као основног и примарног циља (*shareholder* теорија). Други, представници теорије интересних група или *stakeholder* теорије, верују да је компанија одговорна свим релевантним актерима, појединцима и групама који носе изванредан ризик пословања предузећа.²²

Адолф Берл заступа становиште да компанија поседује једино одговорност да максимизује бенефите *shareholder*-а.²³ Фокус његовог ставља је на компанију као приватном власништву. Исто тако, пре више од четири деценије, Милтон Фридман²⁴ истиче да је у условима слободне тржишне привреде једини задатак менаџера да ради на генерисању профита и да одговара само свом принципалу. У таквим условима нема места, времена ни ресурса да се компанија директно бави било чим што није у функцији повећања профита а то је, по Фридману, бављење друштвеним аспектима. „Бизнис бизниса је бизнис!“ чувена је максима овог нобеловца.

Јасан је модел који је заступљен – компаније стварају богатство на које се убира порез, порези воде до прихода за државу, приходи до добровољних фондација. Једноставно речено, само предузећа могу у ствари да створе изворе финансирања који постоје у свету. Тај профит

20 L. C. Backer, *нав. чланак*, стр. 108.

21 William Sun, Jim Stewart, David Pollard, „Reframing corporate social responsibility“, у: William Sun, Jim Stewart, David Pollard (eds.), *Reframing Corporate Social Responsibility: Lessons from the Global Financial Crisis (Critical Studies on Corporate Responsibility, Governance and Sustainability, Volume 1)*, Emerald Group Publishing Limited, 2010, стр. 25.

22 Актери би се могли поделити у интерне (нпр. запослени) и екстерне (потрошачи, добављачи, деоничари, финансијери, локална заједница).

23 Вид. Adolf A. Berle, Jr, „Corporate Powers as Powers in Trust“, *Harvard Law Review*, Vol. 44/1931, 1049, делимично доступно на адреси: <http://www.unz.org/Pub/BerleAdolf-1932-00247>, 15.4.2014.

24 Milton Friedman, „The Social Responsibility of Business Is to Increase Its Profits“, *New York Times Magazine*, 13. септембар, 1970, доступно на адреси: <http://www.colorado.edu/studentgroups/libertarians/issues/friedman-soc-resp-business.html>, 6.4.2014.

се од стране државе онда усмерава на решавање друштвених, климатских, проблема радника, проблема везаних за људска права, смањење сиромаштва, одрживи развој, здравство. Допринос заједници оличава се у усмеравању тог богатства из државног буџета (пореза) на релевантне проблеме. Ипак, поставља се питање функционисања овог модела. „Да ли би бољи ефекти били када би бизнис био директно укључен у решавање ових проблема? Другим речима, да ли је сасвим довољно за бизнис да се фокусира на максимизацију профита очекујући да је ово у најбољем интересу за људски развој?“²⁵

Одговор на то даје друга теоријска страна. Тридесетих година 19. века, професор Дод предлаже да је компанија економска институција која служи такође и друштвеним сврхама.²⁶ Предводник теорије интересних група, Едвард Фриман²⁷ истиче како различити интереси (пет великих актера: акционари, добављачи, запослени, потрошачи, друштвена заједница) треба да кроје циљеве предузећа. Имајући у виду да сваки од ових актера може позитивно или негативно да утиче на пословање компаније, у интересу је менаџера да размишља о интересима друштва приликом остваривања циљева, јер је компанија одговорна према свима њима у целини.

Исто тако, као одговор на Фридманов приступ, у скороје време, појављује се нови тренд. Мајкл Портер,²⁸ професор са Харварда, познат као творац модела који дефинише пет сила које одређују снагу конкуренције компаније на тржишту (1979), у новије време, бавећи се актуелним друштвеним проблемима створио је, заједно са Марком Крамером, теорију о „заједничкој вредности“ (код нас, неки аутори *shared value* преведе и као „подељена вредност“;²⁹ у раду ће бити коришћен

25 Michael Hopkins, „Corporate social responsibility: an issues paper“, *Working Paper No. 27*, Policy Integration Department World Commission on the Social Dimension of Globalization International Labour Office, Geneva, 2004, стр. 9, доступно на адреси: http://www.ilo.int/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---integration/documents/publication/wcms_079130.pdf, 25.4.2014.

26 Вид. E. Merrick Dodd, „For Whom are Corporate Managers Trustees?“, *Harvard Law Review*, Vol. 45/1932, 1145 и 1148.

27 Edward Freeman, „A Stakeholder Theory of the Modern Corporation“, у: Tom Beauchamp и Norman Bowie (eds.), *Ethical Theory and Business*, Pearson: Prentice Hall, 2004, стр. 67.

28 Вид. Michael E. Porter, Mark R. Kramer, „Creating Shared Value: How to Reinvent Capitalism — and Unleash a Wave of Innovation and Growth“, *Harvard Business Review*, јануар-фебруар 2011, доступно на адреси: http://www.hks.harvard.edu/mrcbg/fellows/N_Lovegrove_Study_Group/Session_1/Michael_Porter_Creating_Shared_Value.pdf, 28.1.2014.

29 Нпр. Небојша Савић, „Решење за кризу – подељена вредност“, доступно на сајту часописа „Политика“: <http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Resenje-za-krizu-podeljena-vrednost.lt.html>, 28.1.2014.

израз „заједничка“) којој је од 2011. када је поменута на Светском економском форуму у Давосу наденут назив „нове велике идеје“.

Порез који убира држава од активности компанија коју спомиње Фридман, Портер критикује, јер га нема довољно. Системски, на глобалном нивоу, не постоји довољно средстава која би могла на такав начин да се прибаве, а да успешно решавају проблеме друштва. У моделу у ком функционишемо тренутно, научили смо да чим уочимо проблем и постанемо свесни њега, оснивамо социјално предузеће, невладину организацију или добротворне установе како бисмо одређени проблем решили или бар покушали да решимо.

Нов приступ би био – посматрање решавања актуелних проблема као пословне прилике, „заједничка вредност – бављење друштвеним проблемом по пословном моделу.“ Искоришћавање зависности предузећа од задовољавања потреба тржишта треба гледати у контексту решавања друштвених проблема. У питању је капитализам, али његов узвишени вид³⁰ или можда „капитализам са људским ликом“.³¹

Заједничка вредност = друштвена вредност + економска вредност

По овом приступу, суштина је у поимању генерисања профита као активности компанија скројене тако да се решавањем друштвених проблема генерише профит. Критичари ових идеја истичу да овај концепт представља само наивну карикатуру концепта друштвене одговорности компанија. У исто време кажу да је кључ уствари у схватању нове, другачије ере капитализма – потрошачког капитализма.³²

III Друштвена одговорност компанија у свету и Србији – преглед досадашњих иницијатива

Друштвеном одговорношћу компанија на наднационалном нивоу ефективно се у последњих двадесетак година баве водеће регионалне и међународне организације. Битно је поменути ОЕЦД-ов Водич за мултинационална предузећа,³³ десет принципа Глобалног договора

30 Вид. Michael E. Porter, Mark R. Kramer, „Strategy and society: the link between competitive advantage and corporate social responsibility“, *Cambridge, MA: Harvard Business Review*, 2006.

31 М. Васиљевић, *нав. чланак*, стр. 5.

32 Вид. Steve Denning, „Why Shared Value Can't Fix Capitalism?“, доступно на адреси: <http://www.forbes.com/sites/stevedenning/2011/12/20/why-shared-value-cant-fix-capitalism/>, 10.1.2014.

33 OECD Guidelines for MNE, 19, OECD Doc. /GD (97) 40 (2000), доступно на адреси: <http://www.oecd.org/dataoecd/56/36/1922.428.pdf>, 10.1.2014, стр. 17.

УН-а,³⁴ трипартитну декларацију Међународне организације рада (МОП) о начелима и мултинационалним предузећима и социјалној политици, ISO 26000³⁵ смернице за стандард о друштвено одговорном пословању, и др. Европска унија³⁶ брзо напредује у овој области, посебно кроз деловање Европске комисије, те издаје акте који регулишу ову област у уској спони са одрживим развојем (Зелена књига, ЕУ Стратегија – Европа 2020, бројне директиве, саопштења, и сл.).

Предводници концепта друштвене одговорности у Србији су велике мултинационалне компаније које унутар свог пословања имају интегрисане принципе овог концепта, па га таквог и преносе у државе у којима послују. Иновативна менаџерска култура и практична искуства у решавању бројних друштвених проблема су део те традиције коју преносе у средину српског пословног света у којем још увек доминира „киторска традиција са доминантним филантропским приступом што није довољно да би се нека компанија сматрала друштвено одговорном“.³⁷

Иницијатива за одговорно пословање покренута је 2004. године, а унутар Привредне коморе Србије функционише и *Савет за друштвено одговорно пословање* који додељује Награду за друштвено одговорне праксе (Тигар из Пирота је награђен 2008. године). Унутар Привредне коморе је и седиште *Глобалној дојовора Србија* који је основан 2007,³⁸ а бави се и реализацијом пројекта „Успостављање друштвене одговорности у југоисточној Европи“ у којем је учествовало преко 400 компанија. Невладина организација Смарт колектив и државна Агенција за страна улагања и промоцију извоза (СИЕПА) креирале су *Базу података добре праксе у области друштвено одговорног пословања у Србији*.³⁹ Током 2007. године, у Србији је лансиран *Форум пословних лидера (BLF Србија)*⁴⁰ који је прва коалиција друштвено одговорних предузећа у Србији. Важну улогу у промовисању и развоју друштвено одговорног пословања у Србији имају невладине организације (посебно се истиче Смарт колектив).⁴¹ Најбитнији документ је сигурно *Стратегија развоја*

34 „United Nations Global Compact Ten Principles“, доступно на адреси: <http://www.unglobalcompact.org/abouttheGC/TheTenPrinciples/index.html>, 10.1.2014.

35 ISO 26000, Guidance on Social Responsibility, доступно на адреси: www.iso.org, 10.1.2014.

36 И. Родић, *нав. чланак*, стр. 619.

37 *Ibid.*, 11.

38 Вид. <http://www.unglobalcompact.rs/>, 10.1.2014.

39 Сајт Владе Републике Србије за Стратегију смањења сиромаштва: База података се може преузети са: <http://www.prsp.gov.rs/vest.jsp?jsessionid=C91909A740AFA95B9E037BA1BEF68D?id=672>, 28. јан. 2014.

40 Сајт Форума пословних лидера: <http://www.fpl.rs/home.6.html>, 28.1.2014.

41 Сајт Смарт колектива: <http://smartkolektiv.org/>, 10.1.2014.

и промоције друштвено одговорног пословања у Србији за период од 2010. до 2015. године⁴² усвојена од Владе Републике Србије (2010) уз који је донет и Акциони план за период од 2011. до 2013 године. Националном стратегијом одрживог развоја за период од 2009. до 2017. године⁴³ промовише се принцип друштвено економског развоја и принципа животне средине.

IV Границе концепта друштвене одговорности компанија и однос са људским правима и бизнисом

У стању каквом јесте, друштвена одговорност компанија је веома опширна и површна мешавина меког и тврдог права обухватајући области као што су одговорност за животну средину компаније, права на раду, безбедност и здравље на раду, људска права и сл.⁴⁴ Питање обавезности је врло дискутабилно.⁴⁵

Када се има у виду да је „тешко израдити било какве статистичке или квантитативне податке о каузалној вези друштвено одговорног пословања и било каквих финансијских индикатора као што су вредност на тржишту, додата економска вредност, и сл.“⁴⁶ „онда опоненти њихове примене налазе оправдање у често коришћеном корпоративном клишеу – оно што се не може мерити, са тим се не може ни управљати“.⁴⁷

Постоји и проблем спровођења у дело. Врло се ретко деси да нека компанија дозвољава независну процену активности из области друштвене одговорности, а оне које се истичу да послују према ISO 26000 стандардима неретко представљају ову стандардизацију као вид сертификације, иако су у питању само смернице и упутства добре праксе.

Оправдано је говорити о неефикасности концепта друштвене одговорности пословног света имајући у виду да у највећем броју случајева

42 Видети сајт Владе Србије: http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678, 15.4.2014.

43 Национална стратегија одрживог развоја за период од 2009. до 2017. године (Службени гласник РС, бр. 57/08).

44 David Kinley, Justine Nolan, Natalie Zerial, „The politics of corporate social responsibility: Reflections on the United Nations Human Rights Norms for Corporations“, *Legal Studies Research Paper No. 07/10*, The University of Sydney, Sydney Law School, 2007, стр. 33.

45 Више вид. Светислав Табороши, „„Меко“ право као оквир друштвене регулације“, у: Вук Радовић (уредник), *Усклађивање пословног права Србије са правом Европске уније – 2011*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011.

46 М. Норкинс, *нав. чланак*, стр. 9.

47 И. Родић, *нав. чланак*.

мере из области друштвене одговорности компанија имају краткорочне циљеве (како би што брже изградили лепшу слику свог рада према потрошачима),⁴⁸ који не задиру у основну делатност самих компанија те нису део дугорочних стратегија.⁴⁹

„Са психолошког и социолошког становишта – уколико се неко понаша алтруистично само зато што му се такво понашање исплати, они који користе услуге биће свесни да у свакој оној ситуацији у којој се алтруизам не исплати, друга страна ће се понашати опортунистички.“⁵⁰ Предузеће које се понаша друштвено одговорно јер очекује позитивне ефекте таквог понашања биће виђено као цинично, а самим тим и позитивни ефекти ће изостати, док ће оно које се истински залаже за интересе заинтересованих страна бити награђено.

У складу са тим, ако компаније раде у корист друштвено одговорног пословања само да би показале као друштвено прихватљиве на тржишту, колико је оправдано веровати да ове компаније заиста утичу на побољшање права радника, заштите људских права у целини, заштите животне средине? Питање је исто тако да ли држава има основ да захтева од компанија да се истински посвете очувању људских права на свим нивоима (и интерно – према својим запосленима и екстерно – према друштвеној заједници у целини) у форми обавезности.⁵¹ Такав основ би могао да лежи једино у правној регулативи, како националне државе тако и на међународном нивоу.

V Људска права и одговорност компанија

Установљавање веза између људских права и друштвене одговорности компанија представља питање које би могло бити размотрено са два становишта.

1. Да ли код самих корпорација постоји *директна одговорност* за људска права неvezано за међународну одговорност њихових матичних држава?

48 Термин „*window dressing*“ представља поступке којима се представља бољи утисак него што стварно јесте, док се „*greenwashing*“ односи на маркетинг и PR активности којима се јавност доводи у заблуду у погледу праксе компаније по питању животне средине, И. Родић, *нав. чланак*, стр. 6.

49 Вид. *Company Codes of Conduct and International Standards: An Analytical Comparison*, Part I and II, World Bank, 2013.

50 Бојана Радовановић, „Друштвено одговорност као идентитет компанија“, *Синтезис*, бр. 1/2009, стр 139.

51 Више о добровољности, тј. обавезности поступања компанија у области друштвене одговорности компанија вид. М. Васиљевић, *нав. чланак*, стр. 27.

2. Да ли постоји *индиректна одговорност* корпорација у области људских права, проистекла из одговорности њихових матичних земаља за људска права?⁵²

1. Директна одговорност компанија за кршење људских права

Често се помиње чињеница да неколико великих светских корпорација премашује приходе великог броја земаља у свету.⁵³ Они који заговарају директну одговорност компанија из међународног права истичу чињеницу да са великом моћи иде и све већа могућност да се крше људска права што мора бити праћено еквивалентном одговорношћу под окриљем међународног права.⁵⁴ Све је већи број гласова у међународном политичком и правном дискурсу који тврде да је у међународној арени дошло до преноса моћи са држава на корпорације, тј. о промени односа снага које и закон мора да призна. Држава је, тврде они, изгубила монопол над моћи и стога може или чак мора да подели један део своје одговорности за људска права са приватним актерима.⁵⁵

Већ поменуте Смернице Организације за економску сарадњу и развој (ОЕЦД) за мултинационална предузећа као и Трипартитна декларација Међународне организације рада о међународним предузећима и социјалној политици представљају врсту „меког права“ за која се не може рећи да може да утиче на компаније у тој мери да се оне сматрају обавезним. Ефекти ова два института су ограничени првенствено због одсуства било каквог механизма санкција, а када је у питању ОЕЦД, треба споменути и чињеницу да бројне земље нису чланице, међу којима је и Србија.⁵⁶

Од класичног модела одговорности државе за међународне конвенције које је ратификовала и међународно право уопште могу се уочити и неки изузеци. Неки аутори истичу да су Нирнбершки принци-

52 Служећи се овим приступом Лукас разматра да ли се људска права тичу бизниса као и какво је понашање у пословном свету у овом контексту. Помињући доста елементарне одговоре на ова два питања дотиче се кључних спона, те је покушај детаљније разраде и примене на српске услове посебно другог питања приказан овде. К. Лукас, *нав. чланак*.

53 Beth Stephens, „The Amoralitv of Profit: Transnational Corporations and Human Rights“, *Berkeley Journal of International Law*, Vol. 20/2002, стр. 57.

54 Menno T. Kamminga, Saman Zia-Zarifi, „Liability of Multinational Corporations Under International Law: An Introduction“, у: Menno T. Kamminga, Saman Zia-Zarifi (eds.), *Liability Of Multinational Corporations Under International Law 1*, 2000, стр. 2.

55 Peter T. Muchlinski, „Human rights and multinationals: is there a problem?“, *International Affairs*, Vol. 77/2011, стр. 40.

56 ОЕЦД има 34 државе чланице развијеног света, а највише из Западне Европе и Северне Америке.

пи најбољи примери ефикасности да се и недржавни актери оптуже за кривична дела.⁵⁷ Један од најважнијих примера одговорности недржавних актера за људска права јесте Међународни кривични суд: Римским статутом се предвиђа одговорност недржавних актера за грубо кршење људских права.⁵⁸

Могућност да се добровољно прихваћене одредбе о одговорности компанија учине обавезујућим тако што ће се уграђивати у уговоре грађанско-правне природе или међународне конвенције по угледу на случај међународног еколошког права остаје отворен. Међународна конвенција о грађанској одговорности за штету од загађења нафтом предвиђа одговорност бродовласника (било да се ради о физичком или правном лицу) за еколошку штету проузроковану управљањем бродом.⁵⁹ Сличне одредбе се налазе и у Конвенцији УН о праву мора.⁶⁰ Занимљиво је да у процесу састављања тих конвенција ниједна држава или компанија није изјавила да се ту ради о „приватизацији одговорности“⁶¹ или слабљењу одговорности држава.⁶²

а) Норме везане за транснационалне корпорације и остала предузећа

Један од првих докумената инициран од стране УН-а биле су „Норме везане за транснационалне корпорације и остала предузећа“⁶³ усвојене 2003. године од стране Поткомисије УН-а за заштиту и унапређење људских права. Норме су донете уз помоћ компанија, синдиката, невладиних организација, мултинационалних компанија и за разлику од других докумената о друштвеној одговорности компанија истичу да транснационална предузећа „имају обавезу да унапређују,

57 В. Stephens, *нав. гело*. Видети и *Nuremberg Charter*, чл. 6 (granting the tribunal authority “to try and punish persons... acting as individuals or members of organizations”).

58 Како наводи Лукас, „У процесу састављања нацрта Статута Међународног суда, јавиле су се дискусије у правцу проширивања одговорности за људска права не само на физичка него и на правна лица, међутим, тај предлог није добио већину и није унет у Статут“. К. Лукас, *нав. чланак*.

59 Међународна конвенција о грађанској одговорности за штету од загађења нафтом (*Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр 12/2010), чл. 3.

60 Конвенције о праву мора (*Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 1/86), чл. 137, ст. 1.

61 М. Kamminga, S. Zia-Zarifi, *нав. чланак*.

62 К. Лукас, *нав. чланак*.

63 *Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights, Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights, 55th Sess., 22d mtg., Agenda Item 4, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2, 2003* (даље: Норме).

осигуравају унапређење и поштују и штите људска права призната као међународна и национална права.⁶⁴ Комисија за људска права имала је за циљ да компанијама непосредно наметне исти обим обавеза заштите људских права које су државе прихватиле првобитним ратификовањем међународних уговора у вези људских права.

Ове Норме нису међународни уговор, нису обавезујуће и као облик меког права представљају својеврсну компилацију људских права изведених из водећих међународних конвенција која би корпорације требало да поштују приликом пословања.⁶⁵ У том смислу, Норме иду даље од обичних иницијатива друштвено одговорног пословања попут Глобалног договора УН-а.⁶⁶ Аутори Норми истичу да се надају да ће документ служити као база за развијање конвенције или другог обавезујућег инструмента међународног права.⁶⁷

Упркос критикама које Нормама упућују нарочито људи из пословног света, оне се могу сматрати солидном основом за „крystalизацију везе између људских права и друштвене одговорности, али на тај начин што се систем позиционира као директан одговор међународног права на корпоративне активности које крше права“⁶⁸ из међународних уговора. Представљају значајан корак за разјашњавање одговорности за људска права коју компаније носе. Веома јасно и прецизно, Норме резимирају кључне области одговорности компанија (недискриминација, право на безбедност, промовисање економских, социјалних и културних права) на једном пољу препуном различитих стандарда, тумачења и перспектива.

Мандат Специјалног представника за људска права, Џона Рагија (*John Ruggie*) успоставља се 2005. године и он покреће програм свеобухватног истраживања и обавештавања релевантних актера преко

64 Документ *E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2* доступан на адреси: [http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.Sub.2.2003.12.Rev.2.En?Opendocument](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.Sub.2.2003.12.Rev.2.En?Opendocument), 15.4.2014.

65 Више у К. Kinoti, *нав. чланак*.

66 Вид. Alison King, „The United Nations Human Rights Norms for Business and the UN Global Compact“, King Zollinger & Co, 2004, доступно на: <http://www.kingzollinger.ch/pdf/UN%20Norms.pdf>, 14.4.2014.

67 David Weissbrodt, Muria Kruger, „Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights“, *American Journal of International Law*, Vol. 97/2003, стр. 901 и 913 (“*The legal authority of the Norms derives principally from their sources in treaties and customary international law, as a restatement of legal principles applicable to companies.*”); (“[T]he Norms largely reflect, restate, and refer to existing international norms...”). *Ibid.*, 912. Професор Weissbrodt био је један од пет Чланова Поткомисије која је чинила радну групу.

68 D. Kinley, J. Nolan, N. Zerial, *нав. чланак*, стр. 33.

интернет странице⁶⁹ на којој је постављано неколико хиљада страница документације која приказује разне повреде људских права од стране предузећа, стандарде међународног права људских права, коментаре разних тела Уједињених нација, корпоративног права, ефекте разних споразума, и др. Имавши на једном месту различите примере актуелног чињеничног стања уочио је да постоје бројне иницијативе у области људских права и бизниса али да су све недовољно утемељене и надасве фрагментарне.

б) Оквир „Зашићени, њошијуј, оијклони“

Јуна 2008. тадашњи Специјални представник Раги предлаже да Савет за људска права подржи његов Оквир „Зашићени, њошијуј, оијклони“ који је развио током три године истраживања и консултација. У Резолуцији 8/7, Савет за људска права поздравља оквир и тиме му даје својеврсни ауторитативни значај да се уврсти међу легитимне механизме решавања проблема људских права у бизнису.

Три су стуба Оквира:⁷⁰

- Обавеза државе да обезбеди заштиту од повреде људских права од стране трећих лица, укључујући и предузећа (суштински, државе имају најширу обавезу, могу да праве иницијативе, оквире, принуде посредством одговарајуће политике, нормативног регулисања и судског решавања спорова);
- Одговорност корпорација да поштују људска права, тј. да избегавају кршења људских права. Предузећа треба да наступају са дужном пажњом (*due diligence*) и избегавају задирање у права других као и да одстрањују негативни утицај на људска права којем доприносе; морају да имају своје интерне политике, процене ризика;
- Потреба да се жртвама обезбеди већи приступ делотворним средствима судске и вансудске њравне зашићеније (разрађивање механизма правних лекова, компаније да имају механизме за обештећење и предупређивање настанка штете).

69 Сајт *Business & Human Rights Resource Center*, доступно на адреси: <http://www.business-humanrights.org/SpecialRepPortal/Home>, 15.4.2014.

70 Сајт *Business and Human Rights Resource Center*, доступно на адреси: <http://www.business-humanrights.org/SpecialRepPortal/Home/Protect-Respect-Remedy-Framework>, 15.4.2014.

в) *Руководећа начела о бизнису и људским њравима*

Битно је нагласити још један акт Уједињених нација који је дао посебан допринос спони људских права и бизниса. Специјални представник је до 2011. године операционализовао и разрадио примену свог Оквира и усвојена су *„Руководећа начела о бизнису и људским њравима: сировођење „Зашићити, њошитиј, оћклони“ Оквира Уједињених нација“*.⁷¹

Руководећа начела представљају платформу за креирање појединачних и заједничких активности и разјашњавање последица постојећих стандарда и пракси. Не стварају се нове обавезе, већ се разјашњава оно што је већ постојало, интегрише у кохерентну логичну целину и пружа вођство како би постојећи режим могао да буде унапређен. Начин на који се реализују ова начела није унификован, не постоји ниједан јединствен начин спровођења – сама предузећа и државе чланице ће прилагодити ове принципе својим условима и радити на томе да извуку највише из њих. Наћела имплицирају смислено ангажовање компанија у области људских права, заједничку референтну тачку, дајући репере које требају да постигну и државе и компаније.

Након истека мандата Специјалног представника, основана је посебна радна група УН која ради на људским правима и бизнису. Глобална конференција, тј. Форум који се одржао последњи пут 2. децембра 2013. на тему људских права и бизниса из различитих сектора покренуо је бројна питања из ове области. У Србији, Дански институт за људска права је иницирао анализу постојећег стања права и бизниса у Србији у сарадњи са Београдским центром за људска права.⁷² Они раде на реализацији портала за људска права и бизнис – бесплатног интернет средства за корпорације да се баве људским правима. Циљ је да се омогући свим актерима да се укључе у дебату о изазовима у овој области окупљањем на једном месту свих релевантних чињеница и случајева везаних са кршење и поштовање људских права у пословном сектору.

У већини случајева, међународно право регулише одговорност недржавних актера само посредно. Норме свакако представљају својеврсни преокрет у вези поимања људских права на глобалном нивоу, али директна регулација рада компанија од стране међународне заједнице и даље остаје изузетак. И они аутори који тврде да постоји директна

71 Превод се може наћи у издању публикације Београдског центра за људска права <http://bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/11/Portal-ljudska-prava-i-biznis-rukovodeca-nacela.pdf>, 15.4.2014.

72 Доступно на сајту Београдског центра за људска права: <http://www.bgcentar.org.rs/otvoreni-dijalog-o-uticaju-biznisa-na-ljudska-prava-u-srbiji/>, 15.4.2014.

одговорност суштински се позивају на директну одговорност држава да утиче на компаније, тако да је њихово становиште донекле непотпуно. Чак и када језик самог акта истиче одговорност и обавезу приватних страна, реално је очекивати да ће се таква одговорност заиста и успоставити само онда када сама Држава уговорница споразума препозна ту одговорност у свом националном законодавству.

2. Имплицитна одговорност компанија из Међународних конвенција (Србија)

Имајући у виду разматрања наведена у делу о потенцијалној директној одговорности компанија јасно је да постоји потреба анализе сваког појединачног законодавства Државе чланице како би се установило да ли заиста може да се говори о одговорности компанија.

Један од извештаја Специјалног представника за људска права из 2009. године⁷³ расправља о пружању правног лека за кршења људских права од стране трећих лица, укључујући и бизнис, правећи преглед међународних уговора који су релевантни за ове области између људских права и бизниса. Џон Раги у овом извештају истиче да уколико су компаније и приватни сектор одговорни за кршење људских права треба да постоји и неокрњени жалбени механизам. То би требало да представља индикатор применљивости конвенција у случајевима када приватни сектор крши принципе људских права. У извештају Специјални представник указује на релевантне одредбе појединих конвенција које по њему представљају основ за одговорност приватног сектора.⁷⁴

Овај извештај коришћен је као основа за анализу примена конвенција (које су поменуте у извештају) у Србији кроз упоређивање извештаја које је израдила Србија, невладине организације и сâми комитети који надгледају примену. Анализа тих конвенција и извештаја Србије о примени конвенција из перспективе одговорности предузећа и приватног сектора отвара питање основа за одговорност и компанија за поштовање а самим тим и кршења људских права, а не само примарне одговорности државе.⁷⁵

73 United Nations, Human Rights Council, *Report of the Special Representative of the Secretary General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises*, A/HRC/11/13/Add.1, 15 May 2009.

74 *Ibid.*

75 Иако је на појединим местима указано на решења у националном законодавству, детаљнија анализа би укључивала и анализу националних прописа Републике Србије што захтева знатно више простора.

а) Грађанска и пољитичка права

Специјални представник анализом *Међународној пакти о грађанским и пољитичким правима* истиче значај члана (2) 3⁷⁶ који обавезује Државе чланице да „гарантују да се свако лице чија су права и слободе признати овим пактом повређени, може користити правом жалбе, чак и ако су их повредила лица у вршењу својих званичних дужности“.

Комитет за људска права, који је надлежан за надзирање примене овог инструмента, охрабрује државе да омогуће рад институција које ће се бавити жалбама на државне и приватне субјекте, што укључује предузећа. У Генералном коментару бр. 31⁷⁷ истиче се да је ова обавеза од кључне важности за Државе чланице. Комитет истиче да би неуспех да се установи адекватна процедура за испитивање навода о нарушавањима људских права могло представљати основ за повреду Пакта. Онда када процедурални истражни поступак постоји а лица одговорна за повреду људских права нису изведена пред правду то опет представља кршење одредаба Пакта, поготово у случају кривичних дела, као што су насиље, мучење и друга нехумана поступања и кажњавања.

Комитет истиче у својим коментарима да су Државе чланице дужне да у складу са Пактом на својој територији и под својом надлежношћу санкционишу нарушавање људских права појединаца од стране приватних актера и осигурају одговарајући жалбени механизам а поготову у случају послодаваца.⁷⁸

76 „3. Државе чланице овог пакта се обавезују: а) да гарантују да се свако лице чија су права и слободе признати овим пактом повређени, може користити правом жалбе, чак и ако су их повредила лица у вршењу својих званичних дужности; б) да гарантују да ће надлежне судске, управне или законодавне власти или свака друга надлежна власт према прописима државе, решавати о правима лица које подноси жалбу, и да прошире могућности подношења жалбе пред судом; ц) да гарантују да ће надлежне власти повољно решити сваку жалбу која буде сматрана оправданом.“ (*Службени лист СФРЈ*, бр 7/71). Међународни Пакт о грађанским и пољитичким правима некадашња Социјалистичка Федеративна Република Југославија ратификовала је 1971. године. Сам Пакт у међународном домену је ступио на снагу тек 1976. године, када је депоновано 35 инструмената о ратификацији држава чланица што је и био неоподан услов за његово ступање на снагу. Република Србија као правни следбеник Државне заједнице Србија и Црне Горе, Савезне Републике Југославије и Социјалистичке Федеративне Републике Југославије наследила је права и обавезе која из Пакта произилазе.

77 Human Rights Committee, *General Comment No. 31 [80] The Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant*, U.N. Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, Adopted on 29 March 2004, посебно параграфи 15 и 18.

78 Office of the UN High Commissioner for Human Rights, prepared for UN Special Representative John Ruggie, „*State Responsibilities to Regulate and Adjudicate Corporate Activities under the United Nations' core Human Rights Treaties: Individual Report on the International Covenant on Civil and Political Rights*“, June 2007, paras. 96–100.

Други периодични извештај о примени Међународног пакта о грађанским и политичким правима⁷⁹ Србија је поднела Комитету за људска права 2009. године, уследили су и извештаји из „сенке“, тј. извештаји невладиних организација и других релевантних актера које је Комитет разматрао и донео закључна опажања.

У извештају Србије се на више места помиње одговорност предузећа, али искључиво у контексту „предузећа и установа којима су поверена јавна овлашћења“. Истиче се да према члану 22 Устава Републике Србије свако има право на судску заштиту ако му је повређено или ускраћено неко људско или мањинско право зајемчено Уставом. Даље, члан 35 Устава каже да „свако има право на накнаду материјалне или нематеријалне штете коју му незаконитим или неправилним радом проузрокује државни орган, ималац јавног овлашћења, орган аутономне покрајине или орган јединице локалне самоуправе“. Приватни сектор се не помиње.

У наставку се истиче и жалба која се може поднети Врховном суду као и уставна жалба. Уставом Републике Србије у члану 170 утврђено је да се „уставна жалба може изјавити против појединачних аката или радњи државних органа или организација којима су поверена јавна овлашћења, а којима се повређују или ускраћују људска или мањинска права и слободе зајемчена Уставом, ако су исцрпљена или нису предвиђена друга правна средства за њихову заштиту“.

Улога Заштитника грађана сматра се битном за примену овог члана 2 као органа „који штити права грађана и контролише рад органа државне управе, органа надлежног за правну заштиту имовинских права и интереса Републике Србије, као и других органа и организација, предузећа и установа којима су поверена јавна овлашћења“.

Може се закључити да Комитет када је донео закључке 2011. године у вези извештаја Србије није посебно истицао члан 2(3) у контексту одговорности предузећа или трећих лица.

Један од коментара Комитета на извештај био је да држава треба да установи механизам помоћу којег ће моћи да примењује закључке Комитета и предложи мере за примену а самим тим и обезбеди жртвама кршења људских права ефективан правни лек. Комитет сматра да није адекватан ниво средстава алоциран у функционисање Заштитника грађана.

Може се рећи да је одређен помак направљен на том плану. За почетак 2014. године планира се формирање тела Владе Србије као меха-

79 Concluding observations of the Human Rights Committee, *Consideration of reports submitted by States parties under article 40 of the Covenant – Serbia*, New York, 2011, CCPR/C/SRB/2.

низам за праћење примене препорука УН у области људских права. Ресорни министри који су надлежни за примену релевантних Конвенција на челу са министром правде чиниће овај Савет који је основан на предлог Високог комесара за људска права УН. „Праћење поступања по добијеним препорукама до сада није било системски уређено те се сматра да ће оснивање овог тела допринети бољем установљавању брзине тока примене ратификованих споразума.“⁸⁰ Невладине организације су такође у извештајима истицале кршење људских права везано за пројекат финансиран од стране међународних развојних банака.⁸¹

б) Економска, социјална и културна њрава

Међународни њакт о економским, социјалним и културним њравима не поседује специфичну одредбу која се бави обавезом државе да обезбеди право на жалбу због кршења права која су њом прописана. Међутим, члан 2(1) који каже да се свака држава чланица обавезује „... да предузима кораке како би се постепено постигло пуно остварење права признатих у овом пакту свим одговарајућим средствима, посебно укључујући доношење законодавних мера“.⁸² Комитет за економска, социјална и културна права види као имплицитно прописану такву обавезу.

Комитет истиче значај обавезе државе да надзире послодавце, посебно у вези са принудним и дечјим радом, безбедним условима рада,

80 Доступно на сајту Радио телевизије Србије: http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1466644/Osnivanje_tela_za_primenu_preporuka_UN.html, 15.4.2014.

81 Као пример може се навести Пројекат рехабилитације моста Газела у Београду који је добио средства од Европске инвестиционе банке у 2007. приликом чега је велики број ромских породица измештен са територије испод места (где су до тада били настањени у насеобинама које су сами створили). Ромске породице пресељене су у други део града, што је наводно проузроковало бројне проблеме. Невладине организације *CEE Bankwatch* и *Centre for Ecology and Sustainable Development* уложиле су жалбу механизму за обештећење ове банке истичући да је банка лоше проценила „комплексне социјалне последице пројекта“. Године 2010. банка је издала закључак којим је усвојила жалбу рекавши да друштвени стандарди банке нису поштовани у овом случају и предложила кораке за жалбу. Октобра 2012. *CEE Bankwatch* известио је о ситуацији Рома „који сада живе у металним контејнерима у Србији“. Европска банка за реконструкцију и развој је истакла своје изненађење овако тешком ситуацијом и обећала да ће помоћи расељене породице. *Regional Briefing Eastern Europe and Central Asia, „Business & Human rights in Eastern Europe & Central Asia – a round-up of recent developments“*, Business and Human Rights Resource Centre, April 2013, доступно на адреси: <http://www.business-humanrights.org/media/documents/eeca-regional-briefing-final-apr-2013.pdf>, 15.4.2014.

82 Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (*Службени лист СФРЈ*, бр. 7/71 – Међународни уговори).

и правом на формирање синдиката. Сматра да је обавеза државе „да заштити раднике од нарушавања права која су им загарантована Пактом од стране државних и недржавних послодаваца, укључујући и предузећа“.⁸³ Посебни значај Комитет придаје регулисању активности приватног социјалног осигурања.

Србија је Комитету за економска, социјална и културна права поднела други Периодични извештај марта 2011. године који представља одговор на закључке које је Комитет изнео поводом иницијалног извештаја. Листа питања (*List of issues*) коју је Комитет уочио објављена је у децембру 2013. Упоредујући извештаје и анализом одредаба у контексту друштвене одговорности компанија и споне људских права и пословања предузећа уочено је следеће.

1) Право на једнак третман жена и мушкараца

У параграфу 21,⁸⁴ као одговор на проблем дискриминације полова приликом запошљавања који је изнет у Закључцима, у извештају Србије истиче се да је 2009. донесен Закон о равноправности полова који штити равноправно учешће жена и мушкараца „у свим областима јавног и *приватног* сектора“⁸⁵ у складу са општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеним међународним уговорима, Уставом Републике Србије. У наставку се образлаже како јавне власти развијају активну политику равноправних могућности у свим областима јавног живота. Не помиње се утицај на предузећа нити се то, на првом месту, сматра проблемом од стране Комитета (у Листи питања).

У вези са чланом 7, Комитет тражи да се „објасни какви кораци су предузети да се осигура једнак третман жена и мушкараца у *јавном и приватном сектору*, посебно једнака накнада за рад у једнакој вредности“.⁸⁶

83 Office of the UN High Commissioner for Human Rights, prepared for UN Special Representative John Ruggie, „State Responsibilities to Regulate and Adjudicate Corporate Activities under the United Nations core Human Rights Treaties: Individual Report on the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights“, May 2007, пар. 91, доступно над адреси: <http://www.reports-and-materials.org/Ruggie-report-ICESCR-May-2007.pdf%20>, 15.4.2014.

84 Committee on Economic, Social and Cultural Rights, „Consideration of reports submitted by States parties under article 16 and 17 of the Covenant, Second periodic reports submitted by States parties – Serbia“, E/C.12/SRB/2, пар. 21 (даље у фуснотама: „Извештај Србије E/C.12/SRB/2“), доступно на http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2FC.12%2FSRB%2F2&Lang=en, 24.4.2014.

85 Закон о равноправности полова (*Службени гласник РС*, бр. 104/2009), чл. 2, ст. 1.

86 Committee on Economic, Social and Cultural Rights, List of issues in relation to the second periodic report of Serbia, E/C.12/SRB/Q/2, пар. 32 (даље у фуснотама:

2) Право на рад

Као последица економске кризе која се најзнатније осетила у другом кварталу 2008. године, тржиште рада у Србији описано је са карактеристикама „високе незапослености, малог учешћа запослених у *приватном сектору* и слабе мобилност радне снаге“.⁸⁷

У вези са чланом 6. Комитет моли да се опишу мере које су предузете за решавање ових проблема у приватном сектору и слабе мобилности радне снаге, посебно међу женама. Тражи се да се изнесу какви су утицаји активне политике која се спроводи те како се уопште надгледају и оцењују ефекти тих политика. Комитет тражи да се опише како држава утиче на имплементацију радних подстицаја од стране *послодаваца из приватног сектора*.⁸⁸

Проблем нелегалног запошљавања је и даље присутан, с тим да није у тој мери заступљен као ранијих година. По извештају Србије, „нелегално запошљавање је много чешће у *приватном сектору* и углавном је повезано са трговином, кетерингом и индустријама ручне израде. Често су та запослена лица избеглице, расељена лица, пензионери, ђаци, студенти или они запослени којима су смањене активности на раду и нису били плаћени одређено време.“⁸⁹

3) Право на синдикално удруживање

Према извештају који је Србија поднела, „постоји око 20,000 регистрованих синдиката и запослени се често окупљају у синдикалне организације“, с тим да се истиче (без икаквог објашњења) да је заступљеност оваквог вида организовања у *приватном сектору* недовољна.⁹⁰ У Листи питања, Комитет тражи од државе да објасни овај феномен у приватном сектору као и „због чега је регистровање синдикалних удружења предмет стриктних захтева укључујући и неопходну одобрење приликом регистровања од стране министра унутрашњих послова који исто тако има и моћ да разреши синдикална удружења“.⁹¹

Комитет тражи да се укаже на кораке који су предузети да би се обезбедила слобода удруживања у синдикате у приватним компанијама.

„Листа питања E/C.12/SRB/Q/2“), доступно на адреси: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2FC.12%2FSRB%2FQ%2F2&Lang=en, 24.4.2014.

87 Извештај Србије E/C.12/SRB/2, пар. 24.

88 Листа питања E/C.12/SRB/Q/2, пар. 17.

89 Извештај Србије E/C.12/SRB/2, пар. 136.

90 *Ibid.*, пар. 35.

91 Листа питања E/C.12/SRB/Q/2, пар. 25.

Исто тако, тражи да држава информише Комитет о случајевима сукоба запослених са послодавцима у контексту права на синдикално удруживање, као и случајева освете од стране послодаваца, ако постоје, приликом укључивања запослених у активности синдиката.⁹²

4) Право на правичне и задовољавајуће услове рада

Комитет као одговор на извештај, а ради заштите права на правичне и задовољавајуће услове рада, тражи да се поднесу годишњу статистички подаци од 2006. године, укључујући обављене инспекције у области рада и безбедности на раду од стране Инспектората рада као и добивене *„резултате укључујући и зајажња кршења овој људској права у приватном сектору, као и које су најбоље праксе. Захтева се да се оштрише функционисање Инспектората рада и да се истакне да ли је у његовој надлежности да се баве кршењем радних стандарда или оних који су пријављени од стране запослених“*.⁹³

Заштитник грађана истиче у свом извештају поднесеном Комитету крајем 2013. да све чешће добија притужбе везане за радна права. Значајан број примедби односио се на начин престанка радног односа и немогућност бивших запослених да уживају своја права везана за рад. *„У већини случајева жалбе се односе на рад у приватном сектору, док је број жалби због кршења права везаних за рад од стране јавне администрације... негде мањи.“*⁹⁴ Већ је истакнуто у делу везаном за грађанска и политичка права да по Уставу Србије, заштитник грађана није овлашћен да се бави жалбама уколико нису везана за послодавце из јавног сектора или носиоце јавних овлашћења.

Право на жалбу на рад послодаваца, ови извештаји не помињу, нити се истиче нека ближа изричита веза људских права и бизниса, тј. приватног сектора. Имајући у виду да је Србија последњих десетак година формално у капитализму и да је у тој транзиционој борби за профит дошло до ерозије бројних права загарантованих Уставом, законом и међународним инструментима, значај изричитог установљавања надлежности одређеног органа који ће се бавити оваквим жалбама утолико је потребнији као израз истинске имплементације ове Конвенције.

Доношење новог Закона о раду је одложено за 2014. годину, а јавна дебата крајем 2013. пропраћена је бурним реакцијама. Многи истичу да ће се овим законом обавеза послодавца да исплаћује зараде и

92 *Ibid.*, пар. 26.

93 *Ibid.*, пар. 24.

94 *Observations on Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, Government of Serbia, Protector of Citizens, Ref. No. 26836, 2. октобар 2013, стр 9.

отпремине „до апсурда изиграти“.⁹⁵ Поред свих критика које се свакодневно упућују на рачун овог Нацрта (најчешће критике су везане за трајање рада на одређено време које се новим Законом продужава са једне године на 2 године, смањење плата током годишњег одмора, обавеза Србије да законски уреди до марта 2014. године агенције за привремено и повремено запошљавање, и др.), битно запажање је да у Србији не постоје судови за радне спорове нити се тако нешто предвиђа новим Законом. Ово отежава било какво разматрање одговорности компанија за кршење људских права запослених а самим тим и било какве реалне слике о друштвеној одговорности компанија у Србији. Нови закон би требало да уведе строже санкције за послодавце који не поштују људска права запослених, а посебно када је у питању приватни сектор.

Мишљење Европске комисије о раду Србије у овој области више је него релевантно с аспекта процеса интеграција којима Србија тежи. „Процес усаглашавања са ЕУ директивама о безбедности и здрављу на раду је напредовао. У току је рад на изменама и допунама Закона о безбедности и здрављу на раду, уз израду додатних подзаконских аката. У припреми је нова стратегија о безбедности и здрављу на раду за период 2013–2017. Припрема се и регистар повреда на раду. Инспекторат рада је наставио са вршењем инспекцијског надзора, као и са активностима усмереним на подизање свести у овој области, упркос смањењу броја запослених.“ У области социјалног дијалога, национални Социјално-економски савет (СЕС) консултован је у вези са извесним изменама и допунама закона у области запошљавања, рада и образовања; састао се четири пута у току извештајног периода, али извесно је да рад овог тела и даље кочи питање репрезентативности, јер не постоји сагласност о критеријумима за избор синдиката.

„Није постигнут договор између Социјално-економског савета и Владе о минималној заради на годишњем нивоу. Због тога је Влада у априлу одлучила да минимална нето зарада за 2013. остане 115 РСД по сату.“ Потребно је унапредити организације послодаваца на локалном нивоу, као и билатерални социјални дијалог. Област која изазива озбиљну забринутост јесте слаб социјални дијалог, пре свега на трипартитном нивоу.“⁹⁶

95 Сајт часописа „Новости“: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:470175-Novi-Zakon-o-radu-ce-nas-vratiti-dva-veka-unazad>, 10.4.2014.

96 Европска Комисија, Радни документ особља Комисије, „Извештај о напретку Србије за 2013. годину“, SWD (2013) 412, 2013, стр. 42.

в) Дискриминација жена

Специјални представник за људска права у свом извештају *A/HRC/11/13/Add.1*⁹⁷ поводом Конвенције о укидању свих облика дискриминације *йрошйив жена*⁹⁸ истиче да не постоје изричите одредбе о одговорности компанија за кршење људских права али да се у члану 2 кроз набрајање обавеза државе подразумева да је и такво право загарантовано. Комитет који надгледа мониторинг у својим Генералним препорукама (посебно Генерална препорука бр. 26 параграф 25) налаже државама да се супротставе неједнакостима на тржишту рада, укључујући секторе као што су здравство, туризам, пољопривреда и финансијско тржиште. Посебан осврт је направљен на раднице мигранте.

Окренутост ка тржишној економији и процес приватизације који је захватио Србију у протекле две деценије „резултирао је преласком великог удела радне снаге ка приватном сектору, који сада износи скоро 70%“. Жене много чешће раде у јавном сектору који им омогућава сигурност и ретко захтева прековремени рад омогућавајући женама да комбинују своје време са породичним обавезама. Жене чине само 30% запослених у категорији законодаваца, високих званичника и менаџера у јавним и приватним организацијама.⁹⁹

Комбиновани други и трећи периодични извештај Србије¹⁰⁰ поднесен је у последњим данима 2010. а у току 2013. Комитет је донео закључке и завршна разматрања. У извештају се наглашава да је „према Закону о родној равноправности, једнака заступљеност жена и мушкараца у свим областима јавних и *йриваййних секййора* у складу са општеприхваћеним правилима међународног права, Устава Републике Србије (члан 2), итд.“¹⁰¹

97 *Ibid.*, стр. 19.

98 Конвенција о укидању свих облика дискриминације против жена (*Службени лист СФРЈ*, бр. 11/81).

99 Anna Reva, „Gender Inequality in the Labour Market in Serbia“, *Policy Research Working Paper*, The World Bank, Europe and Central Asia Region, Poverty Reduction and Economic Management Unit, March 2012, стр 8, 9, доступно на адреси: <http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-6008>, 24.4.2014.

100 Committee on the Elimination of Discrimination against Women, „Consideration of reports submitted by States parties under article 18 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women“, *Combined second and third periodic reports of States parties, Serbia, CEDAW/C/SRB/2-3* (даље у фуснотама: „Извештај Србије *CEDAW/C/SRB/2-3*“), доступно на адреси: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2FC%2FSRB%2F2-3&Lang=en, 24.4.2014.

101 Извештај Србије *CEDAW/C/SRB/2-3*, пар. 10.

Међутим, у извештају Србије се процењује да је феминизација сиромаштва веома присутна и наводе се подаци према којима „52,1% жена живи испод границе сиромаштва док је 47,9% мушкараца у оваквој ситуацији. Свака трећа запослена жена има страх од губитка посла и то највише жене запослене у приватном сектору, тј. 47% од њих. Многе жене раде без уговора, без плаћеног стажа и пензионог доприноса, социјалног и здравственог осигурања, без права да иду на плаћен годишњи одмор и без икакве заштите на раду.“¹⁰²

Велики проблем Комитет види у хоризонталној и вертикалној сегрегацији тржишта рада. Наиме, жене су ретко на високим позицијама. „Економски положај жена одређује и чињеница да је знатно више жена радница него жена послодаваца. Најмање је два пута више мушкараца послодаваца него жена послодаваца. Подаци за 2007. годину показују да на 100 мушкараца послодаваца долази 50 жена.“¹⁰³

Према параграфу 210 Извештаја, „Број запослених жена у компанијама и великим предузећима често задовољава стандарде, али у суштини жене су много ређе на позицији доносилаца одлука. Жене често бивају искључене из избора приликом запослења и унапређења због свог брачног стања или због старости, без обзира што стручношћу задовољавају све услове. Прихватају мање атрактивне и лошије плаћене послове, пристају и на уговоре у којима стоје противзаконити услови, на пример „да неће остати трудне.“¹⁰⁴ Комитет тражи да се поради на примени принципа једнаке плате за једнаку вредност рада. На овакав положај жена утиче и даље постојећи патријархални принцип вредности који је и даље утемељен посебно у руралним срединама. Ово утиче и на предрасуде послодаваца.

Када је у питању запошљавање и сиромаштво, процењује се да су жене са инвалидитетом најугроженије. Без одговарајуће школске спреме жене са инвалидитетом нису конкурентне на тржишту рада, те је и проблем запошљавања особа са инвалидитетом алармантан. У 2007. години стопа запослености особа са инвалидитетом износила је 13,6%, а стопа неактивности чак 69%. Жене, необразоване и старије особе са инвалидитетом су у још неповољнијем положају на тржишту рада. Разлози за овако стање су како *ипредрасуде послодаваца* и недостатак њихове воље да прилагоде радно окружење тако и бојазан особа са инвалидитетом од

102 *Ibid.*, пар. 206.

103 *Ibid.*, пар. 207.

104 Committee on the Elimination of Discrimination against Women, „List of issues and questions with regard to the consideration of periodic reports“, *Serbia, CEDAW/C/SRB/Q/2-3*, пар. 14 (даље у фуснотама: „Листа питања CEDAW/C/SRB/Q/2-3“), доступно на адреси: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2FC%2FSRB%2FQ%2F2-3&Lang=en, 24.4.2014.

губитка права из социјалне заштите. Најугроженије су мајке које не могу да се запосле, јер морају да се брину о детету са инвалидитетом.¹⁰⁵

Повереница за родну равноправност има могућност да покреће поступке и против привредних друштава. Највећи број притужби добија од стране жена, особа старијих од 45 година, са инвалидитетом и Ромкиња које и даље нису довољно оснажене да се правно заштите.

„Када је реч о Закону о раду, усвојене су нове измене и допуне Закона које се тичу породилског одсуства. Још увек нису усвојене мере које имају за циљ стварање флексибилнијег тржишта рада, које су најављене у новембру у оквиру фискалне стратегије.“¹⁰⁶

и) Мучење и друге нељудске или њонижавајуће казне или њосћујци

Комитет који врши мониторинг над применом *Конвенције њро-ћив мучења и друћих сурових, нељудских или њонижавајућих казни или њосћујака*¹⁰⁷ подсећа да државе морају да спрече и казне насиље извршено од стране приватних лица, јер је познато да институције које се брину о деци, психички оболелим и старијим лицима могу да буду и приватне.

Члан 4 истиче да свака држава мора да настоји да се сви акти тортуре (као и покушаји) према њеном кривичном праву сматрају кривичним делима. Треба истаћи да се у Републици Србији сви поступци који се односе на злостављање на раду воде по члану 137 Кривичног закона који се односи на повреду достојанства.

Упркос доношењу Закона о одговорности правних лица за кривична дела, примена није забележена. „Разлози за то су бројни, а један од њих су свакако и нова нормативна решења која оптику кривичног права, традиционално усмерену ка индивидуалној субјективној одговорности физичког лица као учиониоца кривичног дела, померају ка правном лицу и специфичностима које произилазе из тога.“¹⁰⁸

Листа питања објављена је 2011, док је Периодични извештај Србије достављен у септембру 2013. године. У овим актима се не помиње експлицитно било какав проблем са приватним сектором или одговорности компанија уопште.

105 Извештај Србије CEDAW/C/SRB/2-3, пар. 52.

106 Мишљење Европске комисије 2013, 41.

107 Конвенције против мучења и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака (*Службени лист СФРЈ – Међународни ујовори*, бр. 9/91).

108 Горан П. Илић, „Маргиналије уз Закон о одговорности правних лица за кривична дела“, *Crimen*, бр. 2/2010, стр. 1.

г) Права деце

Факултативни протокол о продаји деце, дечјој проституцији и порнографији¹⁰⁹ имплицитно садржи различите одредбе које се тичу специфичних аспеката жалбе, посебно судске. Овај протокол захтева исплату компензације од стране правно одговорних лица у члану 9. Та лица очито могу бити и недржавни субјекти, укључујући и предузећа.

Комитет истиче потребу покретања поступака за приватне актере који су укључени у економско искоришћавање и дискриминацију, трговину и насиље над децом, и истиче да санкције за ова дела треба да буду што боље медијски пропраћене и доступне јавности како би превентивно деловале на друштво.

Периодични извештај из 2009. између осталог истиче да Закон о раду прописује „новчану казну од 600.000 до 1.000.000 динара за прекршај послодавца са својством правног лица: 2) ако заснује радни однос са лицем млађим од 18 година живота супротно одредбама овог закона (члан 25); 8) ако запосленом млађем од 18 година живота одреди да ради супротно одредбама овог закона (чл. 84, 87 и 88); Новчаном казном од 300.000 до 500.000 динара за прекршај из става 1 овог члана казниће се предузетник. Новчаном казном од 30.000 до 50.000 динара казниће се за прекршај из става 1 овог члана одговорно лице у правном лицу.“

Инспекторат рада Републике Србије је орган који је надлежан за надгледање примене одредаба Закона које се односе на лица испод 18 година старости која имају право на посебну заштиту овим Законом (члан 12). У току инспекције, Инспекторат рада је надлежан да нареди, писаном наредбом, да послодавац исправи кршење права у одређеном року.

У току инспекције, уколико Инспекторат рада установи да је послодавац, директор или приватни предузетник прекршио закон или друге одредбе које се тичу запошљавања (посебно лица млађих од 18 година), поднеће пријаву за отпочињање поступка.¹¹⁰

109 Факултативни протокол о продаји деце, дечјој проституцији и порнографији (Службени лист СРЈ, бр. 7/02).

110 Committee on the Rights of the Child, „Consideration of reports submitted by States parties under article 12, paragraph 1, of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography“, *Concluding observations: Serbia, CRC/C/OPSC/SRB/1*, пар. 77 (даље у фуснотама: „Извештај Србије CRC/C/OPSC/SRB/1“), доступно на адреси: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/OPSC/SRB/CO/1&Lang=En, 24.4.2014.

У Листи питања,¹¹¹ објављеној 2010. године, не помиње се однос приватног сектора и заштите права деце у контексту ове анализе. У Србији постоји велики проблем због недостатка статистичких и других података везаних за дечији рад. Будићи да не постоји пуно истраживања, нити актуелни подаци, тешко је утврдити у којим условима заиста раде деца из руралних средина, а посебно из ромских породица.

ђ) *Права особа са инвалидитетом*

У свом члану 4 *Конвенција о правима особа са инвалидитетом*¹¹² захтева да државе предузму све „неопходне мере да елиминишу дискриминацију на основу инвалидитета од стране било ког појединца, организације или приватног предузећа“. Члан 13 тиче се ефективног приступа правди за лица са инвалидитетом, а у контексту запослења и права ових лица у тим околностима говори и члан 27(1).

С обзиром да је реч о релативно новој конвенцији, Србија је поднела свој иницијални периодични извештај 2012. године Комитету за права особа са инвалидитетом. Још увек нису донети закључци, листе питања или извештаји неких других актера.

У анализи одговорности предузећа у овој области људских права најрелевантнији је *Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом (ЗПЗОСИ)* којим је први пут уведен систем по коме се послодавци обавезују да запосле одређени број особа са инвалидитетом (ОСИ) у зависности од броја запослених, односно величине предузећа (члан 24). Уколико ову обавезу послодавци не испуне ни кроз утврђене алтернативе (чл. 26 и 27) дужни су да уплаћују одређене износе у буџетски фонд за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом (члан 29). У наредном периоду ће се видети применљивост ових одредби у пракси.¹¹³

„ЗПЗОСИ-ом детаљно је уређено деловање *предузећа* за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом.“¹¹⁴ Такође, остварује се континуирана сарадња са *предузећима* за професионалну рехабилитацију и запошљавање ОСИ, удружењима ОСИ,

111 Вид. Human Rights Committee, „List of issues to be taken up in connection with the consideration of the second periodic report of Serbia“, *CCPR/C/SRB/2, Ninety-eighth session*, New York, 8–26 March 2010.

112 Конвенција о правима особа са инвалидитетом (*Службени гласник РС*, бр. 42/2009).

113 Вид. Government of Serbia, „Initial report on the implementation of the Convention on the rights of persons with disabilities“, Belgrade, 2012, доступно на адреси: <http://drpi.research.yorku.ca/sites/default/files/files/InitialSerbianRepEn.pdf>, 25.4.2014.

114 *Ibid.*, пар. 59.

послодавцима и другим субјектима, управо у циљу подизања нивоа свести како послодавца, тако и самих ОСИ о могућностима за запошљавање и упознавању са правима и обавезама у вези са радом и запошљавањем.¹¹⁵

ЗПРЗОСИ-ом су прописани подстицаји за запошљавање ради стварања услова за равноправно укључивање ОСИ на тржиште рада, процену радних способности, професионалну рехабилитацију, обавезу запошљавања ОСИ, услове за оснивање и обављање делатности *предузећа* за професионалну рехабилитацију и запошљавање ОСИ, друге посебне облике запошљавања и радног ангажовања ОСИ, као и друга релевантна питања.¹¹⁶

Као посебне облике запошљавања и радног ангажовања особа са инвалидитетом ЗПРЗОСИ уводи нове форме организовања и то: предузећа за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом; социјална предузећа и социјалне организације; радни центар.¹¹⁷

ЗПРЗОСИ је, као меру афирмативне акције, увео обавезу запошљавања ОСИ за сваког послодавца који има најмање 20 запослених. Ова мера ступила је на снагу 23. маја 2010. године.¹¹⁸ Послодавац који запосли ОСИ под посебним условима може остварити право на рефундацију примерених трошкова.¹¹⁹

У току је, у складу са Законом о социјалној заштити (ЗСЗ), израда Подзаконског акта о евиденцији и документацији пружалаца услуга социјалне заштите. Како се новим ЗСЗ обезбеђује плурализам у области пружања услуга социјалне заштите (установе и организације социјалне заштите које се финансирају из буџета, удружење, *предузетник*, *привредно друштво* и други), овим подзаконским актом се уводи обавеза редов-

115 *Ibid.*, пар. 101.

116 *Ibid.*, пар. 295.

117 *Ibid.*, пар. 300.

118 *Ibid.*, према пар. 63 послодавац који има од 20 до 49 запослених дужан је да у радном односу има једну ОСИ, а на сваких наредних започетих 50 запослених дужан је да запосли по једну ОСИ. Послодавац који није у могућности да испуни прописану обавезу запошљавањем може да учествује у финансирању зарада ОСИ (на месечном нивоу) запослених у предузећима за професионалну рехабилитацију и запошљавање ОСИ или социјалном предузећу и организацији, сразмерно броју особа које није запослио. Послодавац који испуни финансијске обавезе из уговора о пословно-техничкој сарадњи, куповини производа или вршењу услуга са предузећем за професионалну рехабилитацију и запошљавање ОСИ, у вредности од 20 просечних зарада у привреди Републике Србије, према последњем објављеном податку републичког органа надлежног за послове статистике, извршио је обавезу запошљавања једне особе са инвалидитетом, у периоду од 12 месеци.

119 *Ibid.*, пар. 33.

ног извештавања о броју корисника услуга, врстама пружених услуга, примени стандарда квалитета, броју жалби и притужби корисника на коришћење услуга и друго.¹²⁰

Према проценама из Извештаја Европске Комисије, „социјалну интеграцију особа са инвалидитетом треба додатно побољшати“.¹²¹

е) Права радника миграната и чланова њихових породица

Конвенција о заштити права свих радника миграната и чланова њихових породица у свом члану 68 предвиђа санкције за лица и групе лица и ентитете који организују и асистирају у илегалном кретању радника миграната, као и за предузећа која запошљавају ова лица. Обавеза се проширује на активности бизниса који се бави трговином или запошљавањем радника миграната.¹²² Комитет¹²³ истиче значај адекватне регулације, укључујући и лиценцирање агенција које запошљавају, као и битност регуларног надгледања и инспекције радних места поготово у пољопривредном сектору. Србија ову конвенцију није ратификовала али јесте друге конвенције МОП-а које у великом делу обухватају и аспекте који су обрађени у овој конвенцији.

VI Закључни прилаз

Рад је имао за циљ да прикаже веома динамичну и комплексно избалансирану слику односа људских права и бизниса у контексту друштвене одговорности компанија у раду Уједињених нација. Посебан осврт придат је примени конвенција УН-а у Србији.

Имајући у виду детаљну анализу, може се рећи да питање одговорности компанија за кршење људских права под окриљем међународног права тренутно постоји само као импровизовани механизам у виду руководећих принципа и упућујућих норми који више подсећају на филозофске правце и правна теоретисања него правом утемељен механизам спровођења записаног у дело.

Међународни трендови крећу се у смеру стандардизације и разјашњавања одговорности компанија у области људских права. Та одговорност је у раду сагледана из две перспективе (1) са гледишта директне одговорности компанија за поштовање људских права од стране

120 *Ibid.*, пар. 369.

121 Мишљење Комисије, стр. 12.

122 Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, „High Level Dialogue on International Migration and Development – Key OHCHR Messages“, August 2006.

123 Вид. више „Извештај A/HRC/11/13/Add.1“, фн. 73.

компанија и (2) са гледишта одговорности државе за људска права која имплицитно указују на одговорност предузећа. Тренутно се оба приступа одвијају на националном и међународном нивоу, где је наспорнији, али и најсеобухватнији приступ питање директне одговорности компанија.

Из те перспективе може се установити да се на међународном нивоу, људска права постепено уграђују у постојеће концепте и иницијативе у области друштвене одговорности пословног света. Све је чвршће уверење да људска права морају бити саставни део сваког друштвено одговорног понашања у пословном свету. Али, и даље је говорити о јасној „моралној“ одговорности пословног сектора имајући у виду основну сврху пословног сектора (стицање профита) донекле апсурдно и далекосежно.

Могуће је говорити о одговорности компанија изнад права само онолико колико је могуће говорити о остваривању ширих друштвених циљева компанија повезаних са стицањем профита. Утолико се изградња јасних правила правне заштите може сматрати значајнијом.

Овде је важно имати на уму да уопштене одредбе, као што су Норме УН, треба примењивати флексибилно од случаја до случаја: корпорације које експлоатишу природне ресурсе имају другачију одговорност за људска права у односу на корпорације које запошљавају – преко произвођача – раднице у производњи текстила у радном окружењу где су забрањени синдикати, а зараде су испод стандарда Међународне организације рада.

Државе су и даље одговорне за већину случајева кршења људских права, чак и у случајевима кад су корпорације те које крше људска права, државе имају висок степен учешћа. Исто тако, мора се нагласити да утврђивање одговорности компанија за људска права не значи да ће се самим тим државе решити своје одговорности.

Из друге перспективе, са становишта имплицитне одговорности компанија које произилазе из обавезе државе а на примеру Србије, постоје још нека разматрања. Транзиција и ситуација у којој се Србија налази већ две деценије не даје основ за веровање да би се овакав приступ друштвеној одговорности приватног сектора могао брзо развијати.

У случају Републике Србије може се рећи да постоје неки елементи који омогућавају да се у међународном праву људских права може говорити и о одговорности пословног сектора, али би таква решења требало дорађивати у циљу експлицитнијег повезивања ових питања.

Као што је већ поменуто, Специјални представник за људска права помиње у својим извештајима како Конвенције УН-а на различитим местима истичу процедуралне и материјалне аспекте обавезе државе

да обезбеди право на правни лек у случају пословања предузећа. На случају Србије, као што је приказано, отворено је питање колико далеко се може ићи са оваквим тумачењем. Бројни извештаји уопште не садрже осврт на било какву одговорност приватног сектора док чињеница да се Заштитник грађана и жалбени механизми односе само на кршења права од стране јавних институција не доприноси јачој одговорности компанија за кршење људских права у Србији. Утолико је забрињавајућа чињеница што не постоје механизми заштите од компанија када се у званичним извештајима Србије везаним за примену Конвенција УН-а помиње нарушавање људских права посебно на раду и то понајвише у приватном сектору.

Битно је сагледати стање Србије кроз призму приступања Европској унији, где би Србија требало да има у виду токове у овој области и то као један од дугорочних циљева, али оправдано је веровати да ће овај процес дуго трајати. Стање у Србији посебно карактеришу проблеми у примени прописаних стандарда заштите а изградња стабилних институција представља један од озбиљнијих изазова у процесу европских интеграција.

Може се закључити да је концепт људских права и бизниса и даље у повоју и остаје у сфери правне филозофије. Само онолико колико су државе чланице ратификовале међународне уговоре, тј. примениле одредбе међународних уговора у своје законодавство, само толико је могуће говорити о одговорности компанија. Без обзира колико се компаније показивале као друштвено одговорне, и даље остаје питање доказивања. Међутим, хитније него икада, морају се пронаћи одговори и реаговати на изазове процеса глобализације у коме су недржавни актери стекли економску и политичку моћ и изазвали или допринели кршењу људских права. Међународна заједница је несумњиво направила велики помак на овом плану отварајући дебату али и даље остаје осетан и видљив раздор између самих економских корпорација и Влада, јединих чинилаца који у ствари заиста могу да начине промене на овом плану.

Jelena TODIĆ

POLITICS AND ACTS OF UNITED NATIONS ORGANIZATIONS REGARDING CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY – HUMAN RIGHTS AND BUSINESS

Summary

Paper aims to analyze the United Nations politics and treaties on the relation between human rights and business sector in the context of corporate social responsibility. Special attention is given to the analysis of the implementation of the international conventions that Republic of Serbia ratified in the sphere that tangles social responsibility for the human rights infringements in the private sector. Paper presented international treaties' corporate social responsibility from two perspectives (1) from the standpoint of direct corporate responsibility for the human rights infringements (Business & Human Rights) and (2) from the standpoint of the state responsibility for the human rights which implies the corporate responsibility. Author feels that "Corporate Social Responsibility" can be perceived as the sort of a governance concept, whereas "Business and Human Rights", being relatively newer concept, could be understood as an attempt of the firmer foundation of direct corporate responsibility for the human rights infringements in international law. The analysis supports the stance that these concepts are still in the sphere of improvised mechanisms, guiding principles and referral norms – more part of the legal theory and philosophy than subject of practice in the companies worldwide and especially in Serbia.

Key words: *corporate social responsibility, business & human rights, company, United Nations, Serbia, international conventions, private sector.*